

גדול כבוד הבריות

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מס' דנזיקין פרשה יב – גם כבודו של גנב

אמר רבי מאיר: בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם. שור שיש לו מלאכה משלם חמשה, שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה. רבי יוחנן בן זכאי אומר: הקב"ה חס על כבודן של בריות. שור לפי שהוא הולך ברגליו משלם חמשה, שה לפי שהוא טוענו על כתפו משלם ארבעה.¹

מסכת ברכות דף יט עמוד ב – עימות בין ערכים

אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא? "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" (משלי כא ל) - כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב.²

תא שמע: גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. ואמאי? לימא: "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" - ! תרגמה רב בר שבה קמיה דרב כהנא: בלאו ד"לא תסור" (דברים יז יא). אחיכו עליה: לאו דלא תסור דאורייתא היא! אמר רב כהנא: גברא רבה אמר מילתא לא תחילו עליה, כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור, ומשום כבודו שרו רבנן.³

היה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יחזור ויטמא? אמרת: לא יטמא ... אבל מטמא הוא למת מצוה.⁴

"והתעלמת מהם" ... הא כיצד? אם היה כהן והיא בבית הקברות, או היה זקן ואינה לפי כבודו, או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו ...⁵

¹ ראו הלכה זו גם בתוספתא בבא קמא פרק ז הלכה י שמשם כנראה הציטוט בגמרא בבא קמא עט ע"ב. לעצם הנושא, ההיגיון הכלכלי-היחסי היה אולי מחייב גישה הפוכה של עונש פרוגרסיבי (ותשלום רגרסיבי). שור שעולה ממון רב, ישלם עליו פי ארבעה ואילו שה שמחירו זול יותר ישלם עליו פי חמשה. ולא הוא, משמע שיש כאן איזה מסר שהתורה רוצה ללמדנו. לפי ר' מאיר המסר הוא חשיבות העבודה והמלאכה. העונש על השה - פי ארבע - הוא העונש הראוי; ולגבי השור, הטרקטור והמשאית של ימיהם, החמירה התורה שכן גניבתו משביתה את כל מלאכת השדה והבית. ראה המימרה "שורי - שדי", בדברינו [אשתי ביתי ושורי שדי](#) בדפים המיוחדים (זהו קרושור גם בכתיבה על קרו השור, ראו הסבר לביטוי זה בדברינו [מכמני לשון מדרש ויקרא רבה בפרשת תזריע](#)). אך לפי ר' יוחנן, העונש על השור - פי חמשה - הוא העונש הראוי; ולגבי השה הקלה התורה לפי שהגנב כבר קיבל עונש מסוים כאשר סחב את השה על גבו והתבזה. גם על כבודו של גנב חסה התורה.

² הפסוק: "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" מספר משלי הוא בסיס הכלל: "במקום שיש חילול השם אין חולקים כבוד לרב", שגם כאשר עומד מולו כלל אליטיסטי אחר שאסור לתלמיד חכם להורות הלכה בפני רבו - גובר עליו (ראה פרשת פנחס, דברינו [אלעזר מורה הלכה בפני רבו](#) בפרשת מטות). כאן פירושו הוא שאדם צריך למחול על כבודו, גם בפרהסיא, על מנת להקפיד על מצוות התורה. ראו רמב"ם בהלכות כלאים י כט, שמחמיר מאד בעניין אפילו לקרוע ולהוריד בכוח מחברו, אבל הרא"ש ואחרים מגבילים ומקילים בדרישה זו, כפי שמובא בשו"ת יביע אומר: "דוקא המוצא כלאים בבגדו ... צריך לפשטו אפילו בשוק, אבל אם אדם רואה כלאים דאורייתא בבגדי חברו, והלובש כלאים אינו יודע, אין לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו דמשום כבוד הבריות ישתוק ולא יפרישו משוגג". וכמובן הכל מדובר בבגד עליון.

³ כאן מעמתת הגמרא את הכלל "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" עם הכלל הנגדי "גדול כבוד הבריות שדוחה את תעשה שבתורה". לאחר כל השקלא וטריא, מסקנת הגמרא היא שיש להבחין בין איסור תורה, שם גובר הכלל "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" ובין איסורי חכמים (דרבנן) בהם גובר הכלל "גדול כבוד הבריות שדוחה את תעשה שבתורה". ה"לא תעשה" שנדחה מפני כבוד הבריות הוא הציוי "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך" (דברים יז א) שהוא אמנם כתוב בתורה אבל תוקפו ההלכתי הוא תקנות חכמים שתוקנו על בסיסו (נר חנוכה למשל, שבת כג ע"א) ולא דין תורה ממש. ראה סוגיה מקבילה במנחות לח ע"א, שם מדובר על טלטול בשבת של טלית שנקרעו חלק מציציותיה וגם שם משמע שהתירו הטלטול משום כבוד הבריות רק באיסור דרבנן. וכבר אמרו שאם מדובר באיסור תורה, אזי אדרבא, כבוד הבריות הוא שהאדם מקיים את דבר התורה ("כולכם חייבים בכבודי", בבא מציעא לב ע"א). ובעניין "לא תסור" כבסיס לתקנות דרבנן נחלקו גדולי עולם (הרמב"ם ספר המצוות שורש א והשגות רמב"ן שם) והסתמכו גם על הסוגיה שלנו בפרט על משמעות הפיסקה: "כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור". וזה נושא נכבד שיש לדון עליו בפעם אחרת (בפרשת שופטים), וכבר טבלו בו כמחולק בים וכמדליק נר מנר בדברינו [ככל אשר יורוך וכן על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין](#) שם.

⁴ העימות כאן הוא בין קיום מצוות הפסח (או מילה) ובין הטיפול במת מצווה (מת שאין מי שיתעסק בקבורתו) שזה נחשב "כבוד הבריות" (כבוד הנפטר). ראה רש"י שם: "אבל מטמא הוא למת מצווה - והוא כבוד הבריות ודוחה דבר תורה". מסקנת הגמרא שם היא שמת מצווה הוא מקרה מיוחד (ראה דברינו [מת מצוה](#) בפרשת אמור) ובשאר המקרים נשאר הכלל שנקבע לעיל שכבוד הבריות דוחה דברי חכמים אך לא דברי תורה. אבל מהמשך דברי הגמרא משמע שיש עוד דברים מהתורה שנוקדים מפני כבוד הבריות ומסיבות אחרות בתנאים מסוימים. כדברי רש"י שם: "דברים רבים התירו לעקור דבר תורה מפני סיג ומפני כבוד הבריות, היכא דאינו עוקר דבר במעשה ידים אלא יושב במקומו ודבר תורה נעקר מאליו, כגון תקיעת שופר ולולב בשבת, וסדין בציצית זה הכלאיים שראינו בסוף הערה 2 לעיל). ראה גם תוספות ושטיינזלץ שם.

⁵ מצד אחד התורה מצווה עליו לסייע למי שאיבד דבר מה או נמצא במצוקה בדרך ("לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך" - דברים כב א ובפרשתנו: "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו" - שמות כג ה) ומצד שני התורה לא מטריחה אנשים שמצבם או כבודם אינו מרשה להם, להתעסק בדברים ארציים כאלה. לפי מסקנת הגמרא, שוב מדובר במקרה מיוחד שהתורה עצמה מכירה בו ("והתעלמת", "וחדלת") שאינו משנה את הכלל שקבענו. בנוסף, פה יש גם עניין של הפסד כספי בלבד ואין לכאורה סיבה שאדם יבזה עצמו רק בשביל מניעת הפסד כספי לחברו בוודאי שאינו צריך להוציא ממון לשם כך (לשכור פועלים שיחפשו את אבדת חברו למשל). אבל להלכה פסק הרמב"ם: "ואם היה

שבת דף צד עמוד ב – כבוד מת שנפטר בשבת

ההוא שכבא דהוה בדרוקרא,⁶ שרא רב נחמן בר יצחק לאפוקיה לכרמלית, (התיר רב נחמן להוציאו לכרמלית בשבת) ... גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה.⁷

מסכת ברכות דף יט עמוד ב – כבודם של האבלים

אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא - אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' - כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. מתיבי: קברו את המת וחזרו, ולפניהם שתי דרכים, אחת טהורה ואחת טמאה, בא בטהורה - באין עמו בטהורה, בא בטמאה - באין עמו בטמאה, משום כבודו. אמאי? לימא: אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'. תרגמה רבי אבא בבית הפרס דרבנן. דאמר רב יהודה אמר שמואל: מנפח אדם בית הפרס והולך; ואמר רב יהודה בר אשי משמיה דרב: בית הפרס שנידש טהור.⁸

תלמוד ירושלמי מסכת נזיר פרק ז הלכה א⁹ – אפילו בטומאה שהיא מדבר תורה

מהו שיטמא אדם לכבוד הרבים? תני: היו שני דרכים מתאימות אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה, אם היו הרבים הולכין ברחוקה - הולך עמהן, ואם לאו - הולך בקרובה, מפני כבוד הרבים. עד כדון בטומאה שהוא מדבריהן ואפילו בטומאה שהוא מדבר תורה? מן מה דאמר רבי זעירא: גדול כבוד הבריות שדוחה למצוה בלא תעשה שעה אחת, הדא אמרה ואפילו בטומאה שהיא מדבר תורה.¹⁰

ספרי דברים פיסקא קצב – הירא ורך הלבב החוזר מערכי המלחמה

"מי האיש הירא ורך הלבב", "ויספו השוטרים" - למה נאמרו כל הדברים האלו? שלא יהו ערי ישראל נשמות כדברי רבן יוחנן בן זכיי. בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב, כשהוא חוזר יאמרו שמא בנה בית שמא נטע כרם שמא ארס אישה. וכולם היו צריכים להביא עדותם חוץ מן הירא ורך הלבב שְׁעָדֵיו עמו.¹¹

מחזור ויטרי סימן יט – סיבה לתפילת לחש

"וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות" (שמואל א א יג). מכאן למתפלל שתהא תפילתו בלחש. וממי למדה לעשות כן? מן הקב"ה: "במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת" (ויקרא ו יח). מפני כבוד הבריות. שהעולה באה בנדבה. והחטאת באה על חטא. ואם היה מקום מיוחד לשחוט את החטאת ידעו הכל שבחטאת היא זו וילבינו פניו שלה.¹² אבל כשנשחט החטאת במקום העולה, כסבורין שהיא עולה ולא ידעו בחטאו של זה. אמרה חנה: כיון שהקב"ה חס על כבוד הבריות אף אני צריכה לחוש ולהתפלל שמונה עשרה בלחש שבהן אדם מתודה

חסיד ועושה לפניו משורת הדין, אפילו היה הנשיא הגדול וראה בהמת חבירו רובצת תחת משאה של תבן או קנים וכיוצא בהן, פורק וטוען עמו" (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יג הלכה ג-ד). וכבר הארכנו בנושא [מצוות פריקה וטעינה](#) בפרשה זו וכן בדברינו [והתעלמת – פעמים שאתה מתעלם](#) בפרשת כי תצא.

⁶ מת אחד שהיה בדרוקרא (שם מקום).

⁷ ראה שם פרטי המקרה והדגש ששוב מדובר באיסור חכמים (הוצאה בשבת לרשות כרמלית). בסה"כ מוזכר העיקרון של "גדול כבוד הבריות" בתלמוד במפורש שש פעמים: גמרא זו במסכת שבת, הגמרא בברכות הנ"ל, מסכת מגילה ג ע"ב (מת מצוה שכבר ראינו לעיל), עירובין מא ע"ב (בדין הנפנה לנקביו בשבת), מנחות לו ע"ב (בהערה 3 לעיל) ושבת פא ע"ב (פינוי חפצים בשבת). במקצת ממקורות אלה משמע שיש מקרים שבהם גם איסור דרבנן לא נדחה מפני כבוד הבריות (ראו תוספות שבת צד ע"א).

⁸ חזרנו לגמרא ברכות לקטע שדלגנו עליו לעיל, הדין בכבוד הבריות בענייני פטירה וקבורה. הפעם לא בכבוד הנפטר, אלא בכבוד האבלים, בדרכם חזרה מבית הקברות (אולי בדין שורה שעושים לאבלים). גם כאן מכריעה הגמרא באופן ברור בין איסור תורה שאינו נדחה מפני כבוד הבריות ובין איסור חכמים שנדחה (השוו עם הכלל שדברי סופרים צריכים חיזוק יותר מדברי תורה, ראש השנה יט ע"א – האם אמירות סותרות הן או משלימות?). ועל "מנפח אדם בית הפרס" שהוא שדה שבו היה קבר ונחרש, ראו במפרשים בגמרא שם. כל זה בשיטת הבבלי (וכך נפסק להלכה), אבל הנה לפנינו שיטת הירושלמי.

⁹ ובנוסף דומה למדי תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ג הלכה א.

¹⁰ מהירושלמי עולה ברור שבמקרים מסוימים כבוד הבריות דוחה גם איסור מהתורה והוא בניגוד לגמרא ברכות בתלמוד הבבלי שראינו לעיל שמגבילה רק לאיסורי דרבנן. ראה רש"י שהבאנו בסוף הערה 4 לעיל. אגב הביטוי "כבוד הרבים" הוא ייחודי לירושלמי (הוא מופיע בבבלי רק פעם אחת ובהקשר אחר לגמרי של ניחום אבלים, ראה מועד קטן כא ע"ב) – האם לשינוי לשון זה יש משמעות? האם יש לו קשר להבדל ההלכתי אם כבוד הרבים דוחה רק דברי חכמים או גם דאורייתא?

¹¹ אדם שמפחד מהמלחמה "עדין עמו" ואינו צריך לחפש תירוץ והצטדקויות מהצטדקויות שונות, אלא פשוט יקום וילך "ולא ימס את לבב אחיו". ועם זאת, גם על כבודו של איש כזה יש לחוס ולתת לו את ההזדמנות ללכת יחד עם אחרים שסיבתם גלויה ומכובדת יותר: מי שארס אישה, מי שבנה בית ומי שנטע כרם, ולא להבליט את פחדנותו (משתי סיבות!). ולכל אלה שעוזבים את המלחמה וחוזרים הביתה עדיין יש תפקיד: לשמור על העורף - "שלא יהיו ערי ישראל נשמות".

¹² שהביא את קרבן החטאת.

על חטאיו ולא ישמע חברו. אבל שאר תפילות שאינן של ויודוי כגון ברכות שלפני קרית שמע ושל אחריה אין צריך לומר בלחש.¹³

במדבר רבה כ יד פרשת בלק – כבוד הבריות בעיני הבהמות

"ההסכן הסכנתי לעשות לך כה" - חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם ... להודיעך שחס הקב"ה על כבודן של בריות ויודע צרכן וסתם פי הבהמה. שאילו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה, שזו הַטְפֵּשֶׁת שבבהמות וזה חכם שבחכמים, כיון שדברה לא היה יכול לעמוד בה.¹⁴

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד הלכה י – כבוד הנדונים בבית הדין

כל אלו הדברים לפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה.¹⁵ ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו, שהרי הוא דוחה את לא תעשה של דבריהם וכל שכן כבוד בני אברהם יצחק ויעקב המחזיקין בתורת האמת, שיהיה זהיר שלא יהרס כבודם, אלא להוסיף בכבוד המקום בלבד, שכל המבזה את התורה גופו מחולל על הבריות והמכבד את התורה גופו מכובד על הבריות, ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה.¹⁶

מסכת קידושין דף לב עמוד ב – עד מתי אתם מניחים את כבוד המקום

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית המשתה בנו של רבן גמליאל, והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם, נתן הכוס לר' אליעזר ולא נטלו, נתנו לר' יהושע וקיבלו; אמר לו רבי אליעזר: מה זה, יהושע, אנו יושבין ורבן גמליאל עומד ומשקה עלינו? אמר ליה: מצינו גדול ממנו ששמש, אברהם גדול הדור היה, וכתוב בו: והוא עומד עליהם! ושמה תאמרו, כמלאכי השרת נדמו לו! לא נדמו לו אלא לערביים, ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? אמר להם רבי צדוק: עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות? הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה, ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד, ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו?¹⁷

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראה שוב בירושלמי מגילה פרק ד הלכה א דיון מפני מה מי שקורא בתורה קורא במעומד: "זה שהוא עומד לקרות בתורה מפני מה הוא עומד? מפני כבודה או מפני כבוד הרבים?". האם העמידה בשעת קריאת התורה הוא כבודה של התורה או כבוד הציבור. וזה נראה שייך לנושא קרוב אבל שונה: כבוד הציבור.

¹³ המקור לרעיון ששחיטת החטאת (קרבן הבא בעקבות חטא) הוא במקום בו גם נשחטת העולה (קרבן נדבה) הוא בירושלמי יבמות פרק ח "שלא לפרסם את החטאים". אבל החיבור לתפילת חנה ולהלכה שמתפללים בשקט הוא, כך נראה, של מחזור ויטרי (ר' שמחה מוטר, מתלמידי רש"י, צרפת מאה 11-12). אפשר לומר שמי שמגביה קולו בתפילה עובר על "כבוד הבריות" פעמיים: פעם של עצמו כשהוא אומר: "חונן הדעת", "סלח לנו כי חטאנו" וכו', ופעם של חברו כשהוא מפריע לו בתפילתו.

¹⁴ כך גם ברש"י במדבר כב לג: "שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות". ראו עוד במדרש שם, בפרשת בלק בסיפור אתונו של בלעם שהחלה לדבר, שמדובר לא רק ברשעים, אלא גם בצדיקים, היינו בכלנו. "כבוד הבריות" של המין האנושי כולו הוא בכך שהבהמות והחיות שסביבנו אינם יודעים לדבר ואינם אומרים מה הם חושבים עלינו בני האדם ... ראה דברינו [ויפתח ה' את פי האתון](#) בפרשת בלק.

¹⁵ בהלכות ד-ט שלפני הלכה זו מפרט רמב"ם במילים ברורות וקשות את כוחו וסמכותו של בית הדין להעניש האשמים בעונשים כבדים כגון: מלקות, הפקרת ממון, נידוי וחרם ואף מעשים קשים מאלה.

¹⁶ נראה שרמב"ם מנסה לאזן כאן בין כבוד המקום שהוא עשיית הדין ובין כבוד הנדון העומד למשפט. מה שמזכיר את הדילמה בגמרא ברכות בה פתחנו בין כבוד הבריות ובין הכלל/פסוק: "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". ולהלכה, הזכרנו לעיל את רמב"ם בהלכות כלאים י כט, אילו יש להוסיף את רמב"ם שבת כו כג, שולחן ערוך אורח חיים הלכות ציצית יג ג, שבת שיב, יורה דעה אבילות שעב ועוד. מעיון במקורות נראה שהלכה למעשה, כבוד הבריות הוא נושא מאד רגיש ותלוי סיטואציה ודילמה ספציפיים וכל אחד יעשה שאלת רב.

¹⁷ חכמים דנים בשאלה אם נכון ומכובד הוא שרבן גמליאל נשיא הסנהדרין עומד ומשרת אותם במשתה חתונת בנו, ר' אליעזר מסרב לקבל שירות זה ואילו ר' יהושע (בר הפלוגתא הגדול של רבן גמליאל, ראה דברינו [ביום שבו העבירו את רבן גמליאל מנשיאותו](#) בדפים המיוחדים) מקבל שירות זה. בא ר' צדוק ואומר להם: על כבוד זה אתם מדברים? על כבוד הבריות שמשרתים את הבריות? דברו על הקב"ה, על כבוד שמים, שעורך סעודה לכל אחד ואחד וממציא לו את מזונו. גם הקב"ה נוהג כבוד בבריתו! אפשר שמדרש זה קשור לעניינינו ואפשר שלא. אם קשור – מוטב, ולא לאו – אז סיימנו במדרש נאה.